

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ett brakteatfynd från Halland

Öberg, Herje

Fornvännen 39, 240-243

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1944_240

Ingår i: samla.raa.se

63 socknar medhunnos till 1944, ett material, som varje kommande bearbetare av Värends forntid måste falla tillbaka på. Särtryck på bättre papper finnas tillgängliga i Kungl. biblioteket och Vitterhetsakademiens bibliotek i Stockholm, i universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg samt hos Smålands museum i Växjö. Kjellmark efterlämnade vid sin död flera påbörjade manuskript över stenåldersfynd, men tyvärr är blott ett av dem i så pass fullständigt skick, att det kan publiceras posthumt. Han behandlar där en stor grupp flintförande boplatser inom Mörrumsåns syd-småländska vattenområde, där han under många år gjort egna insamlingar och undersökningar, delvis med hjälp av lärare och skolbarn, som instruerats av honom (det är i detta fall fråga om ytfynd i åkrar och annan mark). Redan för åtskilliga år sedan hade han här ansett sig kunna urskilja flera hittills inom stenålderslitteraturen obeaktade redskapstyper av flinta (såsom »linjaler», »rivflintor», »stötkantflintor», »slingerflintor» m. m.), vilka uppträdde i en ganska enhetlig flintredskapsmiljö av delvis »mikrolitisk» prägel. Sedan den danska »Gudena-kulturen» offentliggjordes av Th. Mathiassen 1937, hade Kjellmark klart för sig att hans syd-småländska Mörrumså-fynd utgjorde en svensk variant av denna ålderdomliga stenålderskultur.

Som stenåldersforskare har Knut Kjellmark gjort en insats av bestående värde i svenskt kulturliv. Hos sina vänner och kolleger efterlämnar han minnet av en sällsynt fin och hjärtegod människa, till sin höga ålderdom fylld av ungdomlig glättighet och optimism.

Axel Bagge.

SMÄRRE MEDDELANDEN

ETT BRAKTEATFYND FRÅN HALLAND

De i Halland funna brakteaterna äro mycket få.¹ Med särskild tillfredsställelse måste man därför hälsa meddelandet om ytterligare ett brakteatfynd från denna landsända. Till Statens historiska museum ha nämligen genom museiintendent Albert Sandklefs i Varberg försorg inlämnats tre brakteater från ett och samma fynd (fig. 1—3). Brakteaterna äro dock icke nyfunna. Den lilla skatten hittades nämligen redan för omkr. 25 år sedan, ehuru den först nu av upphittarens son, lantbrukaren Johan Karlsson, Maen i Landa sn, hembjudits vårt arkeologiska centralmuseum för inlösen.

Fyndomständigheterna äro ganska väl kända, fränsett att Karlsson icke för Sandklef kunnat utpeka det exakta fyndstället utan endast den åker där skatten hittades. Denna åker ligger vid gränsen mellan Landa och Ölmevalla socknar, men ett stycke in på Ölmevallasidan. Möjligen har här i

¹ Öberg, Guldbrakteaterna från Nordens folkvandringstid, s. 274. Inte heller av andra guldfynd från denna tid har Halland mycket att uppvisa. Jfr J a n s e, Le travail de l'or en Suède à l'époque mérovingienne, s. 230 f.

forna tider varit en begravnings- och kultplats, ty enligt Sandklefs sagesman skall omkr. 500 m öster om fyndplatsen funnits resta stenar, vilka dock på 1870—80-talen bortfördes. Äldre personer påstå också att det i närheten av de resta stenarna skall ha varit en domarring. Och slutligen skall man vid odlingsarbete där påträffat en lerurna innehållande aska. Om själva fyndet berättade Karlsson, att hans far en morgon gått över den nyssnämnda åkern och då fått se något som glimmade i solen, och vid

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 1—3. Brakteater funna i Maen, Ölmevalla sn, Halland. Statens Historiska Museum inv. nr 22 943.

Bracteates found in Maen, Ölmevalla parish, Halland.

närmare eftersyn visade sig detta vara de tre brakteaterna, vilka lågo tätt tillsammans. Tydligt hade brakteaterna rivits upp vid plöjning och kommit att ligga blottade vid plogtiltan.

De tre brakteaterna, som tillsammans blott väga 9,7 gram, äro av två typer, A och C, den sistnämnda i ett exemplar. Detta har alltså den vanliga framställningen, ett människohuvud över ett fyrfotadjur (fig. 1). Något särskilt framstående guldsmedsarbete är brakteaten icke, utan den är en tämligen ordinär produkt. Frågar man sig till vilken grupp inom den stora C-kategorien brakteaten bör föras, måste svaret enligt mitt förmenande bli, att den är hemmahörande inom grupp C I i det av undertecknad i sitt arbete om guldbrakteaterna upprättade gruppsystemet. Men att sedan placera brakteaten på rätt plats i relation till gruppens andra exemplar är icke så lätt. Bland I:a gruppens fyrfotingar finnes nämligen så vitt jag kan se ingen, som är så lik »hästen» på Maenbrakteaten, att den skulle kunna tänkas ha tjänat som förebild. De gaffelliknande fötterna äro dessutom icke något för djuren inom grupp C I utmärkande. Detta utseende hos fötterna är däremot van-

ligt inom grupperna C IV och C VI (med sydöstsvensk respektive västnorsk-västsvensk utbredning). Vad det stora manshuvudet beträffar finnas däremot tämligen direkta motsvarigheter hos andra till I:a gruppen anslutna brakteater. Särskilt är det ett par öländska och dem närstående skånska exemplar, som härvid komma i tankarna (jfr fig. 1 med Fjä. 1: 23, Fjä. 2: 11, Atl. 136, 137 o. 142). Det är mycket möjligt att denna likhet icke endast är rent tillfällig, utan att mellan Maenbrakteaten och de nyssnämnda öländsk-skånska exemplaren en verklig förbindelse existerar. Men skulle så vara fallet, kan sambandet dock knappast vara alldeles omedelbart. Att Maenbrakteaten direkt utgått från någon av de verkstäder som fabricerat Fjä. 1: 23 etc., förefaller mig inte troligt.

Av betydligt större intresse än Maenfyndets C-exemplar äro de båda med samma stans präglade A-brakteaterna (fig. 2 o. 3). Prägeln är här ovanlig: ett manshuvud med håret tudelat av diadem och under huvudet en mycket schablonmässigt tecknad mantel, framtill och baktill avslutad av ett fågelhuvud. Framför ansiktet ligger efter kanten ett fyrfotadjur i stil I, och bakom huvudet uppträder ett likadant djur. Prägeln är emellertid icke alldeles unik, men utvecklingen av det ursprungliga motivet, kejsarmanteln på originalklassiska medaljer, har här följt s. a. s. ett sidospår. Den huvudlinje motivutvecklingen annars följt är enligt min uppfattning från mantel till C-brakteaternas fyrfotadjur. Men på ett par medaljefterbildningar ha vederbörande guldsmeder sökt sig fram efter andra vägar. På en norsk medaljefterbildning från Grytten, Åk i Romsdal, har medaljmästaren låtit manteln baktill avslutas i ett fågelhuvud (B r ø g g e r, Ertog og øre, pl. I: 4) och på Tunalundsmedaljen, Hjalsta sn i Uppland, har en hel fågel fått intaga mantelns plats (Ö b e r g, a. a. fig. 125). Men slog igenom gjorde denna slags omgestaltning av manteln aldrig, förmodligen beroende på att förändringen icke var förankrad i några religiös-magiska föreställningar utan rätt och slätt utslaget av en fantasiens lek. Det är därför egendomligt att finna »fågelmanteln» också på brakteater, och inte bara på de två A-exemplaren från Maen utan även på tre andra brakteater. Dessa sistnämnda, alla tre från olika stansar, äro f. ö. i hög grad lika Maensmyckena; olikheter föreligga endast i detaljer. Bäst och därför sannolikt ursprungligast är en A-brakteat från Holmetorp, Algutsrums sn på Öland (a. a., fig. 126). Av de båda andra brakteaterna är den ena från Björnerud, Sande pgd i Vestfold (G j e s s i n g, De norske gullbrakteatene, fig. 8) och den andra från Selvik, Höle sn i Rogaland (a. a., fig. 9). Eftersom de norska brakteaterna båda äro simpla hantverksprodukter, som konstnärligt stå betydligt under såväl Maenbrakteaterna som exemplaret från Holmetorp, vilka äro relativt goda alster, har man rätt att förmoda att de äro efterbildningar. Att intima relationer existera mellan de fem präglarna är utan vidare klart, men om Björnerudbrakteaten² är en direkt efterapning av den från Holmetorp eller haft Maenexemplarens prägel till förebild är svårt att säga. En del detaljer

² Brakteaten från Selvik kan däremot vara gjord med den från Björnerud som förebild (Ö b e r g, a. a., s. 22).

tala för att det är Holmetorpsbrakteaten som varit förlaga, medan andra detaljer snarare peka mot Maen. Att här ingå på en detaljanalys skulle emellertid föra för långt. I varje fall är det tursamma Maenfyndet ytterligare en bekräftelse på de öst—västliga förbindelser, som tvivelsutan förefunnits.³ I detta fall har vägen gått via Halland.

Huruvida den lilla skatten från Maen är en enhet även i så måtto, att de tre brakteaterna emanera från samma verkstad, är omöjligt att säga. Att A-brakteaterna med säkerhet anknyta till Öland, och att det är mycket möjligt att C-brakteaten också gör det, är ju i och för sig inte något som kan avgöra spörsmålet.

Vad slutligen brakteaternas tidsställning beträffar, skulle jag tro att de tillhöra 400-talet. Medaljefterbildningarna måste ju — generellt ett förstadium till den egentliga brakteattillverkningen — sättas tidigt.⁴ De få A-brakteaterna med »fågelmantel» kunna därför icke tänkas vara tillverkade alltför avsevärt lång tid efter Tunalunds- och Gryttenmedaljerna. Vi ha så C-brakteaten. Den nära överensstämmelsen mellan manshuvudet på Maenexemplaret och motsvarande på tidiga brakteater inom I:a gruppen gör det troligt att också fig. 1 — om än måhända något senare än de nämnda öländsk-skånska brakteaterna — tillhör 5:e seklet.

Herje Öberg.

EN BILDSTEN FRÅN ROSLAGEN

Under de senaste åren har riksantikvarieämbetet bedrivit omfattande inventeringsarbeten i Roslagen. Under sommaren 1943 påbörjades inventeringen av Estuna socken. Vid kartläggning av gravfältet vid torpet Kråkhättan c:a 250 m NNÖ om Vämblinge påträffades i fyllningen till en stensättning ett fragment av en bildsten. Genom att sten för byggnadsändamål i sen tid tagits i stensättningens ena kant, har bildstensfragmentet kommit i dagen.

Trots noggrann besiktning av ytlagret i såväl denna stensättning som i övriga fornlämningar inom gravfältet kunde ytterligare delar av bildstenen ej anträffas.

Bildstensfragmentet, som är av röd sandsten, är 25 cm långt, 12 cm brett och 4 cm tjockt. Stenen är arbetad på båda sidor. Längs stenens ytterkanter löper en svagt upphöjd ram med inhuggna parallella linjer, två på den ena sidan och tre på den andra. På den förstnämnda sidan finns ornamentik i svagt upphöjd relief, vilken dock är alltför fragmentarisk för att närmare kunna bestämmas. Av fragmentets form att döma synes stenen ha varit rektangulär med upptill avrundade hörn.

Från Sveriges fastland äro förut ett antal bildstenar eller med bildstenar

³ Se Öberg, a. a., s. 22, not 2 och s. 80, not 1.

⁴ Jfr Brögger, a. a., s. 48 f.